

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԿԵՆԴԱՆԻ ԼԵԶՈՒԱՑ

ՄԱՐԱՆԱՌԻ ԴՊՐՈՑ Ի ՓԱՌԶ

(ÉCOLE SPÉCIALE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES)

ՅԵՐՐՈՊԱՆՔ՝ ուսմամբ բարգաւաճ ժողովրդաց մէջ արեւելեան լեզուք մասնաւոր տեղ մը կը գրաւեն, լուսոյ ծաւալման նուիրո լած ամէն հաստատութեանց մէջ։ Այս լեզուք՝ որոնց ուսումը դարուս սկզբնաւորելէն 'ի վեր երեսի վրայ ձգուած էին 'ի Կաղդիա, յեւափոխութեան ատեն գրեթէ բոլորովին բարձի թողի լքուեցան։ — Այս խօսքերով կը սկսէր իր Տեղեկագիրը արեւելեան ու վաճառականական լեզուաց վրայ՝ երեսփոխանն Լաքնալ, զոր կը ներկայացընէր Գաղղիոյ ազգային ժողովոյն։ և յամի 1795 մարտի 30 ընդունելի ըլլալով, մասնաւոր վճռով կը սահմանուէր արեւելեան կենդանի լեզուաց համար դպրոց մը հաստատել ի փարիզ։

ԺԸ դարուն՝ արեւելեան լեզուաց ուսման անկմանն ի Գաղղիա՝ ապացոյց մ'ալ այն կրնայ սեպուիլ, որ 1696 էն մինչև ի 1779, արաբացի տառերով տող մ'ալ տպագրուած ըլլալուն յիշատակը կամ հաւաստիք չկայ։ 1751 ին Պուրկոյնի դքսին ծննդեանն առթիւ, որ Լուդովիկ ԺԶի երէց եղբայրն էր, նոր լեզուաց արքունական դպրոցին աշակերտք՝ պզտի ծաղկաքաղ մը հրատարակեցին քերթուածոց ի լատին, 'ի յոյն, 'ի գաղղիական լեզուս։ Տաճկերէն լեզուով բան մը չհրատարակելուն պատճառ՝ տաճկական տպագրական տառից տեղ

մը ի Գաղղիա չգտնուիլ մէջ կը բերեն՝ հետեւալ լատին քառեակ տողերով.

Turcica musa silet. Ne, Princeps optime, culpes
Immeritam: voluit plurima verba loqui;
At quae dixit amor, memori transmittere chartae,
Non assueta typis, Gallica dextra negat.

Ի ստորեւ քերթուածոյն հետեւալ տողը կը կարգանք իրրու ծա-
նօթութիւն. Nihil Parisiis Turcice Arabiceve typis mandatum. Տար-
օրինակ ջանից պէտք էին որ նաև ի Գաղղիա, մերձաւոր ու դրացի
ազգաց օրինակին հետեւելով՝ արևելեան լեզուաց ուսումն կրկին
ձեռք առնուի և զարգանայ:

Լ. Լանկլէս առաջին եղաւ որ մտածեց առանձինն իմն օրինակաւ
արևելեան կենդանի լեզուաց դպրոցի մը հաստատութեան. մասնա-
ւոր ուլերձով մը առաջարկելով զայն Ազգային ժողովոյն յամի 1790,
և ցուցնելով թէ որչափ օգտակար էր Գաղղիոյ վաճառականու-
թեան, քաղաքագիտական դիտմանց և գիտութեանց համար ի փա-
րիզ և ի Մարսէյլ քաղաքս հաստատել արաբ, մաճիկ և պարսիկ լե-
զուաց համար առանձին վարժապետական ակթուններ, և զորս արժան
էր յանձնել իմաստուն և կարող անձանց՝ որոնք երկարատեան արեւ-
ելք կեցած ըլլալով՝ ընտանեցած ըլլային երկրին բնիկ ժողովրդոց
լեզուին և մատենագրութեան, և որ պարտրկան ըլլան ամեն առաւօտ
քանի մը ժամ հրապարակական դասախօսութեան: Այսպիսի ա.
ռաջարկութիւն մը նոյն 1790 տարւոյն ժողովոյն ընդունելի ըլլալու
հաւանականութիւն չկար: Արդէն եղած դպրոցաց վրայ խստապահանջ
քննադատութիւնք՝ պիտի ունենային իրենց ազդեցութիւնն նաև
այլ և այլ անձանց և մտածութեանց վրայ, զրկելով նաև այս առաջ-
արկութեան հեղինակը յօգնականութենէ և ի նպաստից՝ որոց ան-
հրաժեշտ պէտք ունէր: Ասով փափաքելի յաջող ելք մը չունեցաւ
խնդիրն: Բարեբաղդաբար Լանկլէս այն առաջին ձախորդութենէն
յուսահատող և իր մտաց խորհուրդէն ետ կեցող անձ մը չէր:

Քանի մը տարի ետքը աւելի բարեպատեհ ժամանակ մը իրեն ներ-
կայացաւ: Յեղափոխական կառավարութեան բռնած ընթացից բնա-
կան հետեւանքով՝ բազմագոյնք ի թարգմանաց հիւպատոսարանաց
արևելից՝ հրաժարեր ետ կեցեր էին իրենց ծառայութենէն. նոր լե-
զուաց դպրոցին գրեթէ բոլոր աշակերտք՝ մեծին Լուդովիկեայ անու-
նը կրող դպրոցէն ելեր ետ քաշուեր էին, որ մեծափառ անունը փո-
խելէն ու Հաւասարութեան դպրոց (Collège de l'Égalité) կոչուելէն
զատ, սկզբանց ու վարչութեան մէջ ալ զանազան այլակերպութիւն
կրած էր. որով միայն երկու աշակերտք մնացած էին յամի 1795:
Թարգմանաց նուազութիւնն այնչափ զգալի եղած էր, որ պարապ

մնացած պաշտամանց համար յարմար և ընդունակ անձինք գտնել գրեթէ անկարելի էր: Մէկ կողմէն երկրին վաճառականական ու քաղաքագիտական շահն կը պահանջէր՝ այսպիսի դժուարին դիրքի մը դարմանին փութալ. միւս կողմանէ ալ նոր լեզուաց ուսմանն համար հաստատուած դպրոցը՝ պզտի տղայք ընդունելովը, տէրութեան ստիպողական պիտոյիցը՝ խիստ դանդաղ միջոց մը կ'ընծայէր, Հարկ էր փութալ ի հաստատութիւն այնպիսի դպրոցի մը՝ ուր չափահաք քիչ ատենուան մէջ կարևոր ուսումն առնելով՝ կարող ըլլային հայրենեաց օգտակար ըլլալ, թարգմանի պաշտօնը կատարելով:

Լանկէս որ 1790 ըրած առաջին փորձէն ետքը անգործ չէր, յարմար ժամանակը գտնելով՝ միւսանգամ պաշտօնի հասաւ: 1795 տարւոյն սկզբնաւորութեան՝ դաշնադրականաց կառավարութեան բազմաթիւ պաշտօնէից հետ ունեցած բարեկամական յարաբերութեամբն օգտուելով, իր նախկին առաջարկութեան մէջ քանի մը փոփոխութիւններ մուծելով, կրկին ներկայացոյց զայն Ազգային ժողովոյն, և այս անգամ ընդունելի եղաւ: Գաղղիոյ յեղափոխութեան դժուարին միջոցի մը մէջ, յորում ուսեկեաց պակասութեամբ համար մեծ յուզմունք կը տիրէին ժողովրդեան մէջ, Գաշնակցութիւններն 1795 մարտ 30 ըրած փոթորկայոյզ նստին մէջ վճռեց որ,

Ա. Ազգային Մատենադարանին շինուածին մէջ հասարակական դպրոց մը հաստատուի յուսումն արեւելեան այն կենդանի լեզուաց՝ որ օգտակար ճանչցուին քաղաքավար տեսչութեան և վաճառականութեան:

Բ. Արեւելեան լեզուաց դպրոցին մէջ պիտի գտնուին 1. ուսուցիչ մը գրաւոր և աշխարհիկ արաբ լեզուի. 2. ուսուցիչ մը տաճիկ և Ղրիմու թաթար լեզուաց. 3. ուսուցիչ մը պարսիկ և մալայ լեզուաց:

Գ. Ուսուցիչք պիտի սորվեցընեն իրենց աշակերտաց թէ որպիսի քաղաքական և վաճառականական յարաբերութիւնք ունին Գաղղիոյ հասարակապետութեան հետ այն ազգերը՝ որոնց լեզուն սորվեցընելու պարտքը վրանին առած են:

Դ. Յիշեալ ուսուցիչք գաղղիական լեզուով պիտի շարագրեն իրենց սորվեցուցած լեզուին քերականութիւնը. և այս գրուածքս պիտի յանձնուին Հասարակաց կրթութեան յանձնաժողովոյն:

Ե. Արեւելեան լեզուաց ուսուցչաց անուանումը և թոյակը նոյն պիտի ըլլայ ինչ որ կենդորոնական ուսուցչաց համար սահմանուած է հողմային ամսոյն եօթներորդ օրուան մէջ հրատարակուած օրէնքով:

Զ. Հասարակաց կրթութեան Բանձնաժողովոյն պարտքն է արեւելեան լեզուաց դպրոցին կանոնաց վրայ հակել:

Դաշնակից ժողովոյն ներկայացուած այս Տեղեկագիրը՝ խնամով կը զանազանէր արեւելեան իմաստունն կամ մեռեալ լեզուները խօսողներէն. կը թուէր և կը յիշատակէր անոնց կարևորութիւնն,

և յայտնի փափաք մը կ'երեցընէր որ ժամանակին անոնց ուսմանն ալ ջանք և հետամտութիւն ըլլուի՝ առանձին ուսուցիչներ կարգելով նաև այդ լեզուաց, ազգային Մատենադարանին մէջ:

« Այս լեզուաց մէկ քանին, — կը յաւելուր Տեղեկագրին հեղինակը, — յառաջագոյն կ'ուսուցուէին Գաղղիոյ դպրոցին (Collège de France) մէջ. բայց ուսման այս ճիւղը պատշաճապէս կարգաւորուած չէր. ձեռագիրք և տպագիրք յարեւելեան լեզուս, թէ՛ ուսուցչաց և թէ՛ աշակերտաց համար կը պակսէին, որով զուրկ մնային ի կարևոր օժանդակութենէ յաջողութեան իրենց վաստակոց: Ուստի ազգային Մատենադարանին մէջ՝ ուր ամփոփուած են այսպիսի կրթութեան և ուսման հարկաւոր ամէն տարեք, պէտք է հաստատուել արեւելեան լեզուաց հասարակաց ուսման դպրոցը:

Ժամանակին պարագայք թոյլ չտուին Գաշնակից Ժողովոյն՝ որ հասարակաց կրթութեան համար վճռած բազմաթիւ օրէնքներն կարենայ անմիջապէս գործադրել: Պահուած էր այն Գործադիր Ուղղիչ Ժողովոյն, և զոր ի գլուխ պիտի տանէր պաշտօնեայն և նախարարներէն գործոց Պէնէդէք: 1796 ին յունիս ամսոյ 22 ին՝ ազգային Մատենադարանն կարգի դրուելով՝ արեւելեան լեզուաց դասախօսութեանց սկզբնաւորութիւնք եղան. և լանկլէս սկսաւ պարսիկ և մաթէմատիկայի դասերը: Սիլվէսթր տը Սասի՝ արաբական լեզուի ուսուցիչ էր. թուրքարէնին համար դեռ կարգադրութիւն մը չկար: Առջի բերան կ'ուսուցանէր զայն Յովսէփ Պէհէնամ, եօթանասունութեք տարուան Մուսուլլի ծերունի մը, որ Յեղափոխութեան ժամանակ կորսնցընելով ազգային Մատենադարանի մէջ ունեցած և վարած թարգմանի պաշտօնը, դրամական գումար մը ընդունած էր ի փոխարէն այն հիմնարկութեան ընծայած գրչագիր մատենից: Պետութիւնը՝ կրած ֆնասուն դարման՝ թուրքարէն լեզուի դասատուութիւնըն յանձնեց. բայց ներքին գործոց նախարարին կարծիքն էր՝ որ այդ պաշտօնը աւելի յաջողութեամբ և արգասեօք ի զլուխ պիտի հանէր արդէն արեւելքի մէջ կեցող թարգման մը. և դժուարութիւն չունեցան շուտով այսպիսի անձ մը գտնելու, զվանթիւր Տըփարատի, առաջին թարգման գաղղիական զեսպանատան ի Պոլիս. որ և դառնալով անտի 1797 ին սկսաւ թուրք լեզուի դասախօսութիւնը: Այսպէս արեւելեան լեզուաց ուսման երեք վարժապետական ակումբ՝ ունեցան իրենց ուսուցիչքը. լանկլէս պարսիկ բարբառոյ, Սիլվէսթր տը Սասի՝ արաբերէնի և վանթիւր Տըփարատի թուրքականին:

1798 զեկտեմբեր 11 ին՝ արեւելեան լեզուաց դպրոցին մէջ՝ դրուած ցուցակը կը նշանակէր, թէ « հայազգին Տրպետեան իր լեզուին դասատուութիւնն պիտի ընէր »: Այս առաջին փորձն՝ արդէն յառաջագոյն սահմանուած երեք լեզուաց ուսման վրոյ՝ չորրորդ լեզուի մը դասախօսութիւնն աւելցնելու՝ միայն երեք տարի տևեց: Յակովբ

Շահան Զրպետեան Ե. Եսացի՝ քիչ յառաջ հասած էր ի Գաղղիա, և գաղղիական լեզուին ունեցած խիստ անբաւականութիւնն չէր թուուր իրեն օգտակար կերպով մայրենի լեզուին դասախօսութիւնն ընել: Հայկական լեզուին առժամանակեայ ընթացքը վերցուեցաւ 1801 հոկտեմբեր 16 ին:

Լանկէն՝ յիւր պաշտօնակցաց գահերէց ընտրուելով՝ գպրոցին, ամէն ջանք կ'ընէր ուրիշ լեզուաց ուսման ընթացքն ալ ներմուծել. և կատարելագործել անանկով արևելեան կենդանի լեզուաց ուսումը՝ որ կը դասախօսուէին յազգային Մատենադարանի: Գաղղիոյ Ակադեմիոյ Մատենադարութեան և Գիշարութեան կաճառին (Institut) մէջ ըրած ճառի մէջ կը խնդրէր ներկայացուց իր մտածութիւններն այս լեզուաց ուսմանէն յառաջ գալիք քաղաքական և վաճառականական շահուց և կարևորութեան վրայ: Արդէն աւանդուած երեք լեզուներէն զատ՝ օգտակար կ'երևնար իրեն աւելցընել մալայեցի, հինդուսթանի և մանչուսթար լեզուները, որ չինու լեզուին տեղ կրնար բռնել. վասն զի չին ու յաբոնացի լեզուներն՝ գեռ լաւ ուսումնասիրուած չէին երևնար իրեն, որ կարող ըլլան գործնական ուսուցման նիւթ ըլլալ: Հնդկաստան մասնաւոր մտադրութեան առարկայ կը համարէր. և այն ընդարձակ երկրին մէջ խօսուած այլ և այլ բարբառոց տեղեկութիւնը ամենակարևոր և անհրաժեշտ միջոց մը Անգղիոյ ազդեցութիւնը նուազեցընելով, և բնկաց արդէն ատելիք իրենց քաղաքագիտական վրիպանքը, այն երկրներուն վաճառականութիւնը միևսոնգամ իրենց նախկին ընթացքին վերածիլ Ե. զիպտոսի վրայով: Իր մահունէն յառաջ տեսաւ այս իսկապէս ու առաջարկութիւնն ի գլուխ ելած. 1812 ին հաստատուեցաւ հայկական լեզուին ուսումը. աշխարհիկ յոյն բարբառոյն ի 1819, և հետեւալ տարւոյն մէջ աշխարհիկ կամ խօսուած արաբականին:

Յառաջագոյն տեսանք թէ ինչպէս և որպիսի պատճառներով հայկական առժամանակեայ դասախօսութեան ընթացքն արգիւրուեցաւ կամ խափանուեցաւ ի 1801: Այս թուականէն տասը տարի ետքը՝ Շահան Զրպետ խնդրեց կրկին սկզբնաւորութիւն տալ, ցուցընելով իր յարատեւ ուսումը գաղղիական լեզուի և մատենադարութեան այն տարիներուն մէջ: Լանկէն ալ նոյն մտքին վրայ էր, թէ դժուարութիւն պիտի չունենար նա բացատրել և հաղորդել իր գաղափարները՝ ունկնդրացը, ուստի իր կողմանէ Զրպետի առաջարկութեան դժուարութիւն չունենալը յայտնեց. Հասարակոց կրթութեան նախարարն ալ հակառակութիւն չի ցուցուց նոր փորձի մը, և հաճութիւն տուաւ որ նոր առժամանակեայ ընթացք մը սկսուի յ'8 գեղեկամբերի 1810 տարւոյն, խոստանալով որ եթէ յաջողութիւն գտնէ՝ կարևոր եղածն անորին հայկական լեզուի յարատեւ ուսմանց ընթացքն հաստատելու: Այս անգամ Զրպետ յաջողեցաւ իր ձեռնարկութեան

մէջ. յուսով բազմաթիւ աշակերտներ գումարեց իր չորս կողմը, յորոց երկուք՝ երկասիրութիւններ ալ հրատարակեցին, և մեծ փոյթ և եռանդ ցուցնելով՝ յամի 1812 ի 27 փետր. կայսերական հրովարտակաւ հայկական լեզուի անուանակիր ուսուցիչ կարգուեցաւ:

1832 ին առ այս պաշտօն կարգեցաւ Լրվայեան տը Ֆլորիվալ: Շահան Ջրպետ երկու տարի յառաջագոյն խնդրեր և ընդունելու էր երեք տարուան համար արձակուրդ (congé) Թիֆլիզ երթալու, ուր կոյեր էր զինքն քաղաքին արքեպիսկոպոսն Ներսէս, որպէս զի վրաստանի մայրաքաղաքին մէջ եւրոպական լեզուաց մասնաւոր դպրոց մը հաստատէ: Նոյն ժամանակ իր բացակայութեան պէտքը լեցնելու համար՝ փոխանորդ առաջարկեր էր զԼրվայեան տը Ֆլորիվալ, իր աշակերտներէն մէկը, և որ տեղապահ ուսուցիչ անուանեցաւ (1826, օգոստ. 11): Արձակուրդի լրանալէն ետքը որովհետեւ Ջրպետ իր խոստման համեմատ չվերադարձաւ ի փարիզ, ուստի իբրեւ հրաժարականը տուած սեպտեմբր իրեն յանձնուած պաշտամանէն, տեղապահ՝ անուանակիր ուսուցիչ հրատարակուեցաւ 1830 սեպտեմբեր 4 ին տրուած արքունական հրովարտակաւ մը: Հայկական լեզուի ուսուցչի պաշտօնը վարեց Լրվայեան մինչև ի 1862 յունուարի 20, որ իր մահուանը թաւականն է: 1834 ին հրաման և թոյլտուութիւն խնդրեց և ընդունեցաւ ճանապարհորդութիւն մը ընելու յարևելս, ու բացա՛յայութեանը ժամանակ իրեն տեղապահ կարգել զԷդգինէս Պորէ, որ և կատարեց այս պաշտօնը: Լրվայեան միայն քանի մը ամիս կենալով ի վնենտիկ դարձաւ ի փարիզ:

Արևելեան լեզուաց դպրոցը միշտ ներքին գործոց Նախարարին իշխանութենէն կախուած էր: 1832 ին Կազիմիր ֆէրիէի Նախարարութեան ժամանակ՝ զատուելով անկէ, վաճառականութեան և հասարակաց շինուածոց Պաշտօնարանին սկսաւ վերաբերիլ, բայց այս վիճակը հազիւ քանի մը ամիս տեւականութիւն ունեցաւ: Թագաւորական հրամանագիր մը՝ յամի 1832 ի 14 նոյեմբերի ուրիշ գրաւորական և ուսումնական հաստատութեանց հետ՝ արևելեան լեզուաց դպրոցն ալ Հասարակաց կրթութեան Պաշտօնէին, Կիզլիի, Իշխանութեան ենթարկեց:

Հետեւեալ տարւոյն մէջ դպրոցը այն անշուք տեղէն՝ ուր հիմնարկութենէն ի վեր զետեղուած էր, փոխադրուեցաւ ազգային Մատենադարանին մէջ ուրիշ պատշաճագոյն և աւելի հանգիստ տեղ մը: Բայց վրայ հասնելով Սիլվէսթր տը Սասիի մահը, որ վարժարանին հոգին կրնար սեպուիլ իր գիտութեամբն ու ազգեցեղութեամբ, շատերը վախ ունեցան որ դպրոցին յարատեւութեան ու բարգաւաճ վիճա-

կին արգելք մը չըլլայ : Բարեբաղդտբար այդ երկիւղը իրականութիւն չդարձաւ : Սակայն միւս կողմանէ ալ կարծես թէ դպրոցն զարտու ղիլ սկսած էր իրեն համար սահմանուած նպատակէն ու վախճանէն , որ էր՝ ինչպէս յառաջ ալ յիշեցինք , տէրութեան թարգմաններ հասցընել արեւելեան քաղաքներ ղրկուելու համար : Արեւելեան ղրպրոցը այս կողմանէ կարևոր և գնահատելի ծառայութիւն մը չէր մատուցած . ուստի նոյն իսկ յեղափոխական կառավարութիւնը բռնադատեցաւ այն լեզուաց դպրոցի մը բացման համար տուած հրովարտակէն քիչ ետքը՝ կրկին բանալ նոր լեզուաց ուսման համար արդէն խափանուած վարժարանը ու շարունակել , և անոնց մէջէն ընտրել առնուլ արեւելք ղրկուելիք թարգմանները : Սակայն միւս կողմանէ ալ հարկ է խոստովանիլ՝ որ եթէ արեւելեան կենդանի լեզուաց դպրոցը չլիցաւ՝ կամ խիստ քիչ անգամ՝ թարգմաններ ընծայել Գաղղիոյ կառավարութեան , բայց իմաստուն աշխարհի այլ և այլ անձինք՝ և հետաքննական աշխատութիւնը Դաւիթից , և այս տը Սասիի մեծ արդիւնք մը պէտք է սեպուի արժանապէս :

Դպրոցին հաստատութեան հրամանագրին երրորդ հատուածը , ինչպէս տեսանք , պարտք կը դնէր ուսուցչաց՝ « որ իրենց աշակերտաց սորվեցընեն այն քաղաքական և վաճառականական յարաբերութիւններն՝ որ կեցած են Գաղղիական Հասարակապետութեան և այն աղգաց մէջ որ իրենց աւանդելիք լեզուները կը խօսին » : Այս պատուէրն՝ դպրոցին հաստատութեան առաջին տարիներուն մէջ պահուելով , կամաց կամաց սկսաւ թուլանալ , մանաւանդ քանի որ ժամանակ անցնելով՝ ուսումը աւելի գրաւորական ու մատենագրական կերպարանք կ'առնուր : Սկսան քիչ ատենէն՝ քերականութիւնը բացատրել մատենագրաց գրուածները մեկնաբանելով , և ասանկով աւելի ուսումնական հետազոտութեանց ասպարէշ մը դարձաւ և ոչ այլ ինչ :

Ուրիշ պայման մ'ալ կար դպրոցին կանոնադրութեանց մէջ , հոն աւանդելի կենդանի լեզուաց քերականութեանց յորինումը՝ գաղղիական լեզուով : Այս լիուլի կատարուեցաւ ուսուցչաց ձեռքով ու շանքով , անանկ որ 1838 ին միայն պարսիկ ու աշխարհիկ յոյն լեզուներն էին՝ որոնց համար տարրական գրքեր կը պահպէին՝ ուսանողաց ձեռքը տալու համար : Արդէն հրատարակուած էին , արտաքցի հին ու նոր լեզուաց , տաճկերէնի , հայերէնի և հինուստեանի քերականութիւնք :

Grammaire arabe à l'usage des Elèves de l'École des langues orientales vivantes, par A. I. Silvestre de Sacy. Paris, Imprimerie Impériale, 1810, 2 vol. Seconde édition, corrigée et augmentée. Paris, Imprimerie royale, 1831, 2 vol.

Chrestomathie arabe, ou Extrait des divers Écrivains Arabes tant

en prose qu'en vers, à l'usage des Elèves de l'Ecole spéciale des langues orientales vivantes, par A. I. Silvestre de Sacy. Imprimerie Impériale 1806.— Seconde édition, corrigée et augmentée. Paris, 1826:

Eléments de la grammaire turke, à l'usage des Elèves du l'Ecole royale et spéciale des langues orientales vivantes. par P. Amedée Jaubert, Paris, Imprimerie royale. 1823.

Grammaire de la langue arménienne, rédigée pour les Elèves de l'Ecole... par J. Ch. Cirbied. Paris, 1823.

Grammaire arabe — vulgaire, suivie de dialogues, actes et lettres, à l'usage des Elèves... par A. P. Caussin de Perceval. Paris, Dondey-Dupré, 1824, 1833, 1843, 1858.

Rudimens de la langue hindoustani, à l'usage des Elèves... par Garcin de Tassy. Paris, Imprimerie royale, 1829.

Ասոնցմէ զատ ուրիշ աւելի նուազ կարեւորութիւն՝ բայց մի և նոյն նպատակն ու վախճանն ունեցող քանի մը մանր երկասիրութիւնք:

* *

Սիլվեստր Եր Սասի մեռաւ ի 21 փետրուարի 1838 տարւոյն, և ի 23 մեծահանդէս յուղարկւորութիւնն կատարեցաւ յեկեղեցւոյ սրբոյն Սուլպիկեայ, երկու օր ետքը (25) արեւելեան լեզուաց դպրոցի ուսուցիչք գումարեցան ի ժողով, ընդ նախագահութեամբ իրենց մէջ երիցադուներն՝ Ամստեայ ժողով, Նստին արձանագրութիւնք, նոյն իսկ իրեն ամփոփ համառօտութեան մէջ, յայտնապէս կը ցուցնէ շփոթութիւն մը: Գաթրմէր մէջ կը բերէ այն պատճառներն որ անհրաժեշտ կ'ընէին դպրոցին համար յոսուկ կանոնադրութեան մը պէտքը: Ժողովը միաձայն հաւանութիւնը կու տայ, բայց սահմանելով որ յառաջագոյն յօրինուի Տեղեկագիր մը՝ դպրոցին առ Գաղղիա մատուցած ծառայութեանց նկատմամբ, իրեն արեւելից հետ քաղաքական և վաճառականական յարաբերութեանց և այս Տեղեկագրին յօրինումը Գաթրմէրի յանձնեցին: որ անմիջապէս հաղորդեց ժողովոյն իր կողմանէ չարագրուած կանոններու ուրուագիծ մը, և ընդունուեցան անոր ամէն յօդուածք: Յետոյ ժողովը օրոշեց որ իրենց երիցագոյնը՝ ժողով, յանուն և ի դիմաց իւր պաշտօնակից ուսուցչաց խնդրէ ունկնդրութիւն մը ի նախարարէն, և բովանդակ դրպարոյն իրեն ներկայանայ, հաւանութիւնն խնդրելով արդէն ընդունուած կանոնաց ուրուագիծին, և աղաչելով որ այդ կանոնք արքունի հրամանով ու վճռով մը վաւերանան:

Մարտի երկրորդ օրն՝ տը Սալմանտի պաշտօնեայն ընդունեցաւ դպրոցին ուսուցիչքը, և իոստացու ամենայն մտադրութեան առնուլ իրեն առաջարկուած ու յանձնուած կանոնները: Նոյն ամսոյն 25 ին

Թագաւորական հրամանագիր մը՝ զիէնդ ուսուցիչ արաբական լեզուի, տը Սասիի յաջորդ կ'անուանէր, ու ամիս մ'ալ ետքը՝ զժողովրդ յանձանձիչ մատակարարութեան դպրոցին. ու մայիսի 22 ին տրուած նոր հրամանագրով մ'ալ արևելեան կենդանի լեզուաց դպրոցը կ'ըկին կը բարեկարգուէր. Սեր նիւթին հետ վերաբերութիւն չունենալով ուրիշ լեզուաց ուսման համար եղած այլ և այլ կարգադրութիւններ ու փոփոխութիւններն, յիշեմ որ երբ 1862 յունուար 20 ին վախճանեցաւ լեզուի ուսուցիչ Լըվայեան տը Ֆլորիվալ, ուսուցչաց ժողովն առաջարկեց Տիւրրիէի՝ որ մալայեցի և յաւանական լեզուաց վարժապետ էր ի դպրոցին, և հայկական լեզուի ու մատենագրութեան հետամուտ և տեղեակ, որ մէկալ լեզուաց դասախօսութիւնը ձգելով, յանձնառու ըլլայ հայկական լեզուի դասերը աւանդել. որով կայսերական վճռով հայերէնի ուսուցիչ անուանեցաւ ի 19 փետրուարի:

Այն պաշտօնին մէջ շարունակեց գովութեամբ Տիւրրիէ մինչև իր մահը՝ որ հանդիպեցաւ ի 1881 ի 20 գեկտեմբերի, և իր յաջորդը մէկէն չի նշանակուեցաւ. այլ դպրոցին քարտուղարը Գարրիէր առ ժամանակեայ կերպով կ'աւանդէր հայկական լեզուն:

Այսպէս արևելեան կենդանի լեզուաց դպրոցին սկզբնաւորութենէն հայկական լեզուի ուսուցիչք եղած են՝

Զրպետ Շահան առ ժամանակեայ	1798 — 1801.
» » »	1810 — 1812.
» » ուսուցիչ.	1812 — 1830
Լըվայեան տը Ֆլորիվալ տեղապահ.	1826 — 1830.
» » » ուսուցիչ.	1830 — 1862
Տիւրրիէ	1862 — 1881.
Գարրիէր (յանձնարարութեամբ)	1881

ՇԱՀԵԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԳԵՂԵՑԻԿ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆՑ

(880 յ'էջ 321)

Մար գէնքէ մղուած՝ խոյս կու տայ Յունաստանէն արուեստից խաղաղասէր հանճարն, և կ'ապաստանի յեգիպտոս՝ գոռոզ Պրտ. դոմեանց քով, ուր Թէոկրիտոս և Կալլիմաքոս ՚ի պաշտպանութիւն իրենց կենաց՝ ընտիր ճաշակաց կը դիմեն և Գեղեցիկ — Դպրութեանց ետեւ կ'ըլլան. Հօն ալ զարմանալի կերպով կը ծաղկին Գեղարուեստը՝ մի քան զմի գերազանց, իւ սակայն շատ չանցաւ՝ հօն տեղի պալատականաց հմտութենէն և դիւանապետաց գլխաւորեն.